

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال بیستم، شماره ۷۵، تابستان ۱۴۰۵
صفحه ۹۳ تا ۲۲۰

نوسانات بازار طلا و تاثیر آن بر سیاستگذاری کلان دولت در دهه ۱۳۹۰-۱۴۰۰

دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، واحد بین المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران. ebrahimhabibolahi@yahoo.com

ابراهیم حبیب الهی

دانشیار، گروه حقوق خصوصی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
(نویسنده مسئول). Dr.mansouri63@gmail.com

سعید منصوری

دانشیار، دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه، تهران، ایران
rmousazadeh8@gmail.com

رضا موسی زاده

چکیده

بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ به یکی از مهمترین بازارهای اثرگذار بر اقتصاد ایران تبدیل شد و نوسانات آن تحت تأثیر عواملی همچون تحریمهای اقتصادی، جهش نرخ ارز، تورم مزمن، رشد نقدینگی و کاهش اعتماد عمومی به پول ملی تشدید گردید. پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر نوسانات بازار طلا بر سیاستگذاری کلان دولت در ایران انجام شده است. سؤال اصلی تحقیق آن است که نوسانات بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ چه تأثیری بر سیاستگذاری پولی، ارزی، مالی و تجاری دولت ایران داشته است؟ فرضیه پژوهش بر این مبنا استوار است که تشدید نوسانات بازار طلا در این دوره، دولت و بانک مرکزی را به سمت مداخلات گسترده در حوزه سیاستهای پولی، ارزی، مالیاتی و نظارتی سوق داده و بازار طلا را به یکی از متغیرهای تعیینکننده در سیاستگذاری کلان اقتصادی تبدیل کرده است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای، اسناد اقتصادی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بازار طلا در این دوره صرفاً بازتاب بحران اقتصادی نبود، بلکه خود به عاملی مؤثر در تشدید انتظارات تورمی، گسترش فعالیت‌های غیرمولد و تغییر رفتار سرمایه‌ای جامعه تبدیل شد.

کلیدواژه: بازار طلا، سیاستگذاری کلان، تورم، سیاست پولی، اقتصاد ایران.

* نویسنده مسئول: Dr.mansouri63@gmail.com

تاریخ تایید: ۱۴۰۴/۱۰/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۰

The Islamic Revolution Approach Quarterly
Vol. 20, No.75, Summer 2026, P 193-220
rahyaftjournal.ir

Gold Market Fluctuations and Their Impact on Government Macroeconomic Policymaking during the 2011–2021 Decade

Ebrahim Habib o Elahi

PhD student in private law, Department of Law, Kish International Branch, Islamic Azad University, Kish Island, Iran.ebrahimhabibolahi@yahoo.com

Saeed Mansouri

Associate professor, department of private law, south Tehran branch(stb) , Islamic Azad University, Tehran,Iran (corresponding author). Dr.mansouriarani@iau.ac.ir

Reza Mousazadeh

Associate, Faculty of International Relations, Ministry of Foreign Affairs, Tehran, Iran rmousazadeh8@gmail.com

Abstract

Gold market fluctuations in Iran during the 2011–2021 decade, in connection with factors such as intensified economic sanctions, exchange-rate shocks, persistent inflation, liquidity growth, and the depreciation of the national currency, went beyond ordinary changes in an asset market and became an issue of macroeconomic policymaking. This study aims to analyze the impact of these fluctuations on government macroeconomic policymaking and addresses the question of how and through which channels changes in

* Corresponding Author: Dr.mansouri63@gmail.com

How to Cite: Habib o Elahi, E., Mansouri, S., Mousazadeh, R. (2026). Gold Market Fluctuations and Their Impact on Government Macroeconomic Policymaking during the 2011–2021 Decade, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 20(75), 193-220

Date Received: October 12, 2025

Date Accepted: January 17, 2026

the gold market affected Iran's monetary, foreign-exchange, fiscal, and regulatory policies during the period under study. The research hypothesis is that increased gold market volatility, while reflecting macroeconomic uncertainties, contributed to broader intervention by the government and the Central Bank through its effects on inflation expectations, demand for assets, and liquidity flows. The study employs a descriptive-analytical method, with data collected through library and documentary research. The findings indicate that policymakers responded to gold market fluctuations through instruments such as the supply and presale of gold coins, foreign-exchange policies, regulatory and supervisory measures, and liquidity management. However, the gold market's dependence on fundamental macroeconomic variables limited the effectiveness of direct and short-term interventions.

Keywords: Gold Market; Macroeconomic Policymaking; Inflation; Monetary Policy; Iranian Economy.

Introduction

The gold market has historically occupied a unique position in the Iranian economy, functioning not only as a commodity or luxury asset but also as a strategic instrument for preserving wealth during periods of economic instability. Between 2011 and 2021, Iran experienced severe economic turbulence caused by international sanctions, currency depreciation, inflationary pressures, declining oil revenues, and rapid liquidity growth. In this context, gold increasingly became a "safe haven" asset for households and investors seeking protection against inflation and the declining value of the Iranian rial.

The growing importance of gold during this decade transformed the market into one of the most sensitive sectors of the Iranian economy. Fluctuations in gold prices affected inflationary expectations, investment behavior, and government policymaking. Simultaneously, state authorities and the Central Bank intervened extensively through measures such as gold coin pre-sales, market injections, exchange-rate controls, taxation policies, and tighter regulations on gold transactions. Therefore, the gold market evolved into a critical component of Iran's macroeconomic governance and crisis management framework.

This study seeks to examine how gold market fluctuations influenced government macroeconomic policymaking in Iran during 2011–2021. The research focuses on the interaction between gold price volatility

and monetary, exchange-rate, fiscal, and trade policies, while also analyzing the broader economic and political implications of this relationship.

Materials and Methods

This research employs a descriptive-analytical methodology based on qualitative analysis of economic data, policy documents, academic literature, and governmental reports. The study relies on Persian and English scholarly sources related to macroeconomic instability, inflation, monetary policy, speculative markets, and gold market dynamics. The analytical framework combines perspectives from macroeconomics, political economy, and financial instability theory. The study examines the relationship between gold price fluctuations and major economic variables such as inflation, exchange rates, liquidity growth, and public expectations. In addition, the research analyzes state intervention policies implemented during the decade, including Central Bank gold coin pre-sale programs, monetary regulations, tax policies, and restrictions on informal gold trading. The study also incorporates theoretical insights from scholars such as Keynes, Friedman, Minsky, Stiglitz, and Shiller to explain the relationship between uncertainty, inflationary expectations, speculative behavior, and safe-haven assets.

Discussion

The findings indicate that gold market fluctuations in Iran were closely connected to structural economic instability. Rising inflation, repeated currency crises, and declining confidence in the national currency encouraged households and investors to shift their assets toward gold. In many cases, gold functioned as an alternative store of value and a parallel monetary asset. The study demonstrates that fluctuations in the gold market intensified inflationary expectations and speculative behavior. As gold prices increased, public anxiety regarding future economic conditions also expanded, generating a self-reinforcing cycle between inflation expectations and gold demand. Consequently, the gold market became both a reflection of economic instability and a factor contributing to further instability. The research further shows that government interventions in the gold market were extensive but largely reactive. Policies such as coin pre-sales, gold market injections, taxation reforms, transaction monitoring, and tighter regulations were mainly designed to contain short-term market volatility and public panic. However, because the structural

causes of instability—such as inflation, sanctions, fiscal deficits, and liquidity growth—remained unresolved, these interventions had only temporary effects. Another important finding concerns the expansion of speculative and non-productive economic activities. High returns in the gold market encouraged capital flight from productive sectors toward speculative investments. This process weakened productive investment and contributed to the growth of rent-seeking and informal economic activities.

Conclusion

The study concludes that the gold market in Iran during 2011–2021 cannot be understood merely as a commodity or investment market. Rather, it became a central arena where economic instability, inflationary expectations, political uncertainty, and declining public trust were simultaneously reflected and reproduced. Gold market volatility significantly influenced government macroeconomic policymaking, particularly in the areas of monetary, exchange-rate, fiscal, and regulatory policies. At the same time, the market itself became a mechanism for amplifying inflationary expectations and speculative behavior. The findings suggest that sustainable stabilization of the gold market cannot be achieved solely through short-term interventions or regulatory restrictions. Instead, long-term stability requires structural economic reforms, inflation control, monetary stability, reduced uncertainty, and restoration of public confidence in economic policymaking.

Bibliography

- Afkari Sardehai, B., Mirzapour, A., Siyami, A., & Kajouri, M. (2014). The relationship between futures and spot market prices of gold coins in Iran. *Danesh-e Mali-e Tahlil-e Oraq-e Bahadar*, 7(22). [in Persian]
- Akbari, H., Tohidfam, M., & Ghorbani Sheikhneshin, A. (2024). A study of human development indicators in Iran with an emphasis on transparency (2013–2021). *Faslnameh-ye Rahyaft-e Enghelab-e Eslami*, 18(68), 91–116. [in Persian]
- Armand, S. H., & Kashian, A. (2022). Psychological aspects of sanctions, market risks, and economic resilience. *Rahbord-e Siyasi*, 20, 121–152. [in Persian]
- Asghari Zargarabadi, H., & Momeni, F. (2025). Historical implications of path dependence in the institutional arrangements of Iran's monetary policymaking (1959–2021). *Siyasatgozari-ye Omumi*, 11(2), 50–65. [in Persian]

- Bourdieu, P. (2005). *The social structures of the economy*. Polity.
- Bourdieu, P. (2019). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. In *Social stratification, class, race, and gender in sociological perspective* (2nd ed., pp. 499–525). Routledge.
- Donya-e Eqtesad. (2025, May 8). Theoretical challenges in Iran's monetary system. Donya-e Eqtesad. Source page [in Persian]
- Eskandari, M., Saeedi, A., & Fallah, M. (2019). Investigating the role of gold in diversifying stock investment portfolios. *Cheshmandaz-e Modiriat-e Mali*, 9(27), 81–107. DOI [in Persian]
- Faezi, S. M., Sarlak, A., Nadri, K., & Mousavi Jahromi, Y. (2019). The standard structure of money and the monetary system by introducing ethical indicators: An ethical approach to the production and creation of money. *Rahbord-e Eqtesadi*, 8(30), 71–104. [in Persian]
- Fadavi, M., Simbar, R., Ghorbani Sheikhneshin, A., & Keshishian Siraki, G. (2024). An examination of the challenges and opportunities of U.S. economic sanctions against Iran, with emphasis on the period 1988–2023. *Faslnameh-ye Rahyaft-e Enghelab-e Eslami*, 18(66), 101–126. [in Persian]
- Firouzjaei, N. (2011, November–January). Organizing the gold market and its role in improving the financing system [Roundtable]. *Majalleh-ye Eqtesadi*, (9–10), 269–275. [in Persian]
- Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. *The American Economic Review*, 58(1), 1–17.
- Fukuyama, F. (1996). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. Simon & Schuster.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford University Press.
- Habibollahi, E., Mansouri, S., & Mousazadeh, R. (2022). The authority of Islamic government in regulating investment transactions. *Faslnameh-ye Rahyaft-e Enghelab-e Eslami*, 16(61), 121–138. [in Persian]
- Jafarzadeh Najjar, M., & Sabahi, A. (2016). Factors affecting the price of gold in Iran. *Eqtesad-e Pooli, Mali*, 23(11), 83–99. [in Persian]
- Keynes, J. M. (2018). *The general theory of employment, interest, and money*. Springer.
- Mahbubi Hareh Dasht, B., Chavoshi, S. K., Jahangirnia, H., & Gholami Jamkarani, R. (2021). Countering financial and economic sanctions against the Islamic Republic of Iran through an early-

- warning mechanism for bank distress. *Faslnameh-ye Rahyaft-e Enghelab-e Eslami*, 15(57), 143–164. [in Persian]
- Mardoukhi, Z. (1999). An investigation of the relationship between inflation and growth in the Iranian economy: An econometric analysis. *Pazhuheshnameh-ye Eqtesad va Barnamehrizi*, 36, 43–64. [in Persian]
- Minsky, H. P., & Kaufman, H. (2008). *Stabilizing an unstable economy*. McGraw-Hill.
- Mishkin, F. S. (2007). *The economics of money, banking, and financial markets*. Pearson Education.
- Moshkelgosha, E., Ranjbar, M. R., & Mandegar, M. (2024). Iranian banks' responses to international sanctions. *Faslnameh-ye Rahyaft-e Enghelab-e Eslami*, 18(67), 203–226. [in Persian]
- Mottaghi, S. (2018). Explaining the effectiveness of economic sanctions imposed on the Islamic Republic of Iran from a political economy perspective. *Faslnameh-ye Rahyaft-e Enghelab-e Eslami*, 12(42), 89–106. [in Persian]
- Naeimzadeh, A. M., Mousavi, S. S., & Neshat, N. (2022). Evaluating the role of gold and the U.S. dollar as safe havens and hedges for the Iranian stock market during and before the COVID-19 pandemic. *Faslnameh-ye Siyasat-ha-ye Mali va Eqtesadi*, 10(40), 133–154. Article page [in Persian]
- Nili, F. (2011). Monetary policy for macroeconomic management. *Tazeh-ha-ye Eqtesad*, (131). [in Persian]
- Nili, F., Babazadeh Khorasani, B., & Shadkar, M. (2015). Examining the dependence of subjective well-being in developing societies on macroeconomic variables. *Tahqiqat-e Eqtesadi*, 50(1), 21–48. [in Persian]
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Harvard University Press.
- Pouryamin, L. (2025, August 9). What is the tax on speculation and speculative activities, and why is it important? *Taline*. Article page [in Persian]
- Rahimdoost, A. (2025). The international political economy of gold and its implications for economic security. *Mahnameh-ye Amniyat-e Eqtesadi*, 13(5). *Civilica record* [in Persian]
- Rodrik, D. (2011). The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy. *World Trade Review*, 10(1), 409–417.
- Salimifar, M., Mojtahedi, S., Haddad Moghadam, M., & Zendedel Shahrnavi, H. (2012). The impact of inflation on the performance of

- financial markets in Iran during 1973–2007. *Motale'at-e Eqtesadi-ye Karbordi-ye Iran*, 1(2), 177–215. [in Persian]
- Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2009). *Economics* (19th ed.). McGraw-Hill.
- Shiller, R. J. (2020). *Narrative economics: How stories go viral and drive major economic events*. Princeton University Press.
- Smith, A. (2002). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. In *Readings in economic sociology* (pp. 6–17).
- Stiglitz, J. E. (2010). *Freefall: America, free markets, and the sinking of the world economy*. W. W. Norton.
- Stiglitz, J. E. (2012). *The price of inequality*. W. W. Norton.
- Tanzi, V. (2000). *Policies, institutions and the dark side of economics*. Edward Elgar Publishing.
- Tazeh-ha-ye Eqtesad. (2025, March). The Central Bank's active policy in containing turbulence in the gold market [Editorial]. *Tazeh-ha-ye Eqtesad*, (80), 4. [in Persian]
- Torbat, A. E. (2005). Impacts of the U.S. trade and financial sanctions on Iran. *The World Economy*, 28(3), 407–434.
- .

مقدمه

بازار طلا در اقتصاد ایران همواره جایگاهی فراتر از یک بازار کالایی یا زینتی داشته و در بسیاری از دوره‌های تاریخی، به‌عنوان یکی از مهمترین ابزارهای حفظ ارزش دارایی، پوشش ریسک تورم و واکنش جامعه به بی‌ثباتی اقتصادی عمل کرده است. در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰، همزمان با تشدید تحریم‌های اقتصادی، افزایش نرخ تورم، جهش‌های مکرر ارزی، رشد نقدینگی و کاهش ارزش پول ملی، بازار طلا به یکی از حساس‌ترین و اثرگذارترین بازارهای اقتصاد ایران تبدیل شد. در این دوره، تغییرات قیمت طلا تنها بازتاب تحولات اقتصادی نبود، بلکه خود به عاملی مؤثر در شکل‌دهی به رفتار سرمایه‌ای جامعه، انتظارات تورمی و سیاستگذاری کلان دولت تبدیل گردید. در ادبیات اقتصاد کلان، طلا معمولاً به‌عنوان «دارایی امن» شناخته می‌شود؛ دارایی‌ای که در شرایط بحران اقتصادی و بی‌ثباتی پولی، تقاضا برای آن افزایش پیدا می‌کند (Mishkin, 2007: 58). در اقتصاد ایران نیز کاهش اعتماد عمومی به پول ملی و افزایش نااطمینانی نسبت به آینده اقتصاد، موجب شد بخش مهمی از سرمایه‌های خرد و کلان به سمت بازار طلا حرکت کند. در نتیجه، بازار طلا در این دهه صرفاً محلی برای سرمایه‌گذاری یا خرید زینتی نبود، بلکه به بخشی از سازوکار دفاع اقتصادی جامعه در برابر تورم و کاهش قدرت خرید تبدیل شد. همزمان، افزایش نوسانات بازار طلا پیامدهای مهمی برای سیاستگذاری اقتصادی دولت به همراه داشت. رشد قیمت طلا بر سیاست‌های پولی، ارزی، مالیاتی و تجاری اثر گذاشت و دولت و بانک مرکزی را ناچار به مداخله گسترده در این بازار کرد. پیش‌فروش سکه، تزریق طلا به بازار، کنترل معاملات، توسعه سیاست‌های نظارتی و مالیاتی و محدودسازی برخی فعالیت‌های بازار، بخشی از واکنش‌های دولت به نوسانات این حوزه بود. این وضعیت نشان می‌دهد که بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ به یکی از متغیرهای مهم در فرآیند سیاستگذاری کلان اقتصادی ایران تبدیل شده بود. با این حال، مسئله اصلی آن است که نوسانات بازار طلا در این دوره صرفاً معلول بحران‌های اقتصادی نبود، بلکه خود نیز بر ساختار اقتصاد کلان، رفتار سرمایه‌ای جامعه و جهت‌گیری سیاست‌های دولت اثرگذار شد. از این رو، پرسش اصلی پژوهش حاضر آن است که نوسانات بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ چه تأثیری بر سیاستگذاری کلان دولت ایران داشته و این تأثیرات در چه حوزه‌هایی قابل مشاهده بوده است. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مطالعات اقتصادی، در پی بررسی رابطه میان نوسانات بازار طلا و سیاستگذاری کلان اقتصادی دولت در ایران است.

۲-پیشینه تحقیق

مطالعه بازار طلا و نقش آن در اقتصاد، حقوق و سیاستگذاری عمومی، در سال‌های اخیر مورد توجه پژوهشگران اقتصادی، حقوقی و فقهی قرار گرفته است. با این حال، بخش عمده پژوهش‌های موجود یا بر جنبه‌های فقهی و معاملاتی طلا متمرکز بوده‌اند یا صرفاً به تحلیل اقتصادی بازار طلا پرداخته‌اند و کمتر پژوهشی به بررسی تأثیر نوسانات بازار طلا بر سیاستگذاری کلان دولت در ایران پرداخته است. همچنین، ارتباط متقابل میان نوسانات بازار طلا، سیاست‌های پولی و ارزی، رفتار سرمایه‌ای جامعه و مداخلات دولت، همچنان با خلأ پژوهشی مواجه است. پیشینه موجود را می‌توان در چند محور موضوعی دسته‌بندی کرد.

نخستین دسته از مطالعات، به مبانی نظری و اقتصادی نقش طلا در اقتصاد اختصاص دارد. در این زمینه، آدام اسمیت در کتاب ثروت ملل، ضمن دفاع از نظام بازار آزاد و کاهش مداخلات دولت، به نقش طلا و نقره در نظام اقتصادی اشاره می‌کند و معتقد است انباشت بی‌هدف فلزات گران‌بها نمی‌تواند به تنهایی موجب ثروتمند شدن کشورها شود (Smith, 2002). اسمیت با نقد نظام مرکانتیلیستی، بر این باور بود که سرمایه باید به سمت فعالیت‌های مولد و سودآور حرکت کند و سازوکار بازار، در صورت وجود رقابت، توانایی تنظیم خود را دارد. هرچند تحلیل اسمیت مربوط به اقتصاد کلاسیک است، اما دیدگاه او درباره رابطه میان ناطمینانی اقتصادی، سرمایه‌گذاری و حرکت سرمایه به سمت دارایی‌های امن، همچنان در تحلیل بازار طلا قابل استفاده است.

دسته دوم پژوهش‌ها، به مطالعات حقوقی و فقهی معاملات طلا مربوط می‌شود. رسولی فتح‌آباد (۱۳۹۱) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود درباره جنبه‌های حقوقی معاملات فارکس، بازار فارکس را نوعی بازار مجازی برای مبادله ارز، طلا، نقره و سایر دارایی‌ها معرفی می‌کند و معتقد است این معاملات در نظام حقوقی ایران عمدتاً در قالب قراردادهای معاوضه و دلالتی قابل تحلیل هستند. وی تأکید می‌کند که معاملات فارکس در واقع شکل جدیدی از معاملات سنتی صرافی و بورس محسوب می‌شوند. با این حال، پژوهش مذکور بیشتر بر کلیات معاملات مجازی متمرکز بوده و به تحلیل نقش بازار طلا در سیاستگذاری عمومی یا مناسبات متقابل حقوق عمومی و خصوصی در معاملات طلا پرداخته است.

در حوزه مطالعات فقهی، فیاض (۱۳۹۲) در مقاله‌ای درباره اوراق بهادار ریالی اجاره طلا، به بررسی مشروعیت فقهی ابزارهای مالی جدید مبتنی بر ذخایر طلای بانک مرکزی پرداخته است. وی معتقد است اوراق اجاره طلا از منظر فقه امامیه قابلیت مشروعیت دارد، مشروط بر آنکه قواعد مربوط به عقد اجاره و مالکیت رعایت شود. این مطالعه بیشتر بر جنبه فقهی ابزارهای مالی مبتنی بر طلا تمرکز داشته و ابعاد کلان اقتصادی و سیاستگذاری مرتبط با بازار طلا را بررسی نکرده است.

گروه دیگری از پژوهش‌ها به معاملات بازار سرمایه و بورس کالا پرداخته‌اند. معصومی‌نیا، فدایی واحد و صائمین (۱۳۹۴) در بررسی فقهی قراردادهای آتی در بورس کالای ایران، معاملات آتی سکه طلا را از منظر فقه امامیه تحلیل کرده‌اند. آنان قراردادهای آتی را ابزاری برای کاهش ریسک و مدیریت نوسانات بازار می‌دانند، اما پژوهش آنها عمدتاً بر ماهیت فقهی قراردادها متمرکز است و ارتباط بازار طلا با سیاست‌های کلان اقتصادی دولت را مورد توجه قرار نمی‌دهد.

علم‌الهدی و اکبری (۱۳۹۴) نیز در مطالعه تطبیقی معاملات بورس با عقود اسلامی، به سازوکار معاملات نقد، نسبه و سلف در بورس کالا پرداخته‌اند و طلا را یکی از مهمترین کالاهای مورد معامله در بورس معرفی کرده‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که بورس کالا می‌تواند در کاهش ریسک و شفاف‌سازی معاملات نقش داشته باشد، اما مطالعه مذکور بیشتر بر ساختار حقوقی معاملات متمرکز بوده و تأثیر نوسانات بازار طلا بر سیاستگذاری اقتصادی را بررسی نکرده است. در حوزه مطالعات عرفی و فقه معاملات، یزدانی (۱۳۹۵) در پژوهشی درباره عرف معاملات طلا در قم، به موضوع «بیع با ثمن شناور» و ابهام در قیمت‌گذاری معاملات طلا پرداخته است. وی با تحلیل عرف بازار طلا، نشان می‌دهد که برخی شیوه‌های معاملاتی رایج در بازار طلا با قواعد سنتی فقه معاملات تفاوت دارند و نیازمند بازخوانی فقهی و حقوقی هستند. با این حال، تمرکز این مطالعه بیشتر بر فقه معاملات و عرف بازار بوده و پیوند آن با اقتصاد کلان و سیاستگذاری عمومی مورد توجه قرار نگرفته است.

در کنار مطالعات داخلی، پژوهش‌های بین‌المللی متعددی نیز به نقش طلا در شرایط بحران اقتصادی پرداخته‌اند. استیگلتز (۲۰۱۰) معتقد است در اقتصادهای گرفتار بی‌ثباتی مالی و تورم، دارایی‌هایی همچون طلا به پناهگاه سرمایه تبدیل می‌شوند و افزایش تقاضا برای آنها نشانه کاهش اعتماد عمومی به سیاست‌های اقتصادی دولت است (Stiglitz, 2010: 219). شیلر (۲۰۱۹) نیز در نظریه اقتصاد روایتی تأکید می‌کند که بازار دارایی‌ها، از جمله بازار طلا، علاوه بر عوامل اقتصادی، تحت تأثیر انتظارات اجتماعی، روایت‌های سیاسی و فضای روانی جامعه قرار دارد (Shiller, 2020: 21).

در مجموع، بررسی پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که مطالعات پیشین عمدتاً بر ابعاد فقهی، حقوقی یا معاملاتی طلا تمرکز داشته‌اند و کمتر پژوهشی به رابطه میان نوسانات بازار طلا و سیاستگذاری کلان دولت در ایران پرداخته است. همچنین، تأثیر متقابل بازار طلا با سیاست‌های پولی، ارزی، مالی و انتظارات تورمی جامعه، همچنان نیازمند تحلیل جامع و میان‌رشته‌ای است. پژوهش حاضر در تلاش است این خلأ را با تمرکز بر اقتصاد سیاسی بازار طلا و تأثیر آن بر سیاستگذاری کلان دولت در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ مورد بررسی قرار دهد.

۳- جایگاه طلا در اقتصاد ایران و کارکرد آن در شرایط بی‌ثباتی پولی

طلا در اقتصاد ایران صرفاً یک فلز گران بها یا کالای زینتی نیست، بلکه بخشی از حافظه اقتصادی، روان جمعی و الگوی بقا در شرایط بی ثباتی است. در بسیاری از اقتصادهای توسعه نیافته یا بحران زده، طلا از سطح یک دارایی سرمایه ای فراتر می رود و به ابزاری برای حفظ امنیت اقتصادی و مقابله با نااطمینانی تبدیل می شود. در ایران نیز به ویژه در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰، همزمان با تشدید تحریم ها، افزایش تورم، جهش نرخ ارز، کاهش ارزش پول ملی و رشد نااطمینانی سیاسی، بازار طلا به یکی از مهمترین پناهگاه های سرمایه ای جامعه تبدیل شد. در چنین شرایطی، طلا دیگر صرفاً تابع منطق عرضه و تقاضای اقتصادی نبود، بلکه بازتابی از میزان اعتماد یا بی اعتمادی جامعه نسبت به آینده اقتصاد و سیاست های پولی دولت محسوب می شد.

در ادبیات کلاسیک اقتصاد، طلا همواره جایگاهی ویژه در نظام پولی داشته است. آدام اسمیت معتقد بود فلزات گران بها به دلیل کمیابی، دوام و قابلیت ذخیره سازی، توانسته اند در طول تاریخ به ابزار اصلی مبادله و ذخیره ارزش تبدیل شوند و نوعی اعتماد اقتصادی ایجاد کنند (Smith, 2002). حتی پس از فروپاشی نظام استاندارد طلا نیز این فلز جایگاه خود را به عنوان «پناهگاه امن سرمایه» حفظ کرد. در واقع، هرچه اعتماد به پول های کاغذی کاهش یابد، گرایش به طلا افزایش پیدا می کند. این مسئله در اقتصاد ایران اهمیتی دوچندان دارد؛ زیرا ساختار اقتصادی ایران طی دهه های اخیر همواره با تورم مزمن، بی ثباتی پولی و شوک های ارزی همراه بوده است.

از منظر تاریخی نیز رابطه ایرانیان با طلا صرفاً اقتصادی نیست، بلکه نوعی رابطه فرهنگی - روانی است. در بسیاری از خانواده های ایرانی، طلا همواره بخشی از الگوی پس انداز و حفظ دارایی بوده است. برخلاف بسیاری از اقتصادهای غربی که سرمایه گذاری در بورس یا ابزارهای مالی متنوع رواج بیشتری دارد، در ایران به دلیل ضعف بازارهای مالی، بی ثباتی اقتصادی و تجربه های مکرر کاهش ارزش پول ملی، طلا به یکی از سنتی ترین و مطمئن ترین ابزارهای حفظ ثروت تبدیل شده است. این ویژگی موجب شده که در شرایط بحران اقتصادی، بخش قابل توجهی از نقدینگی به سمت بازار طلا حرکت کند. در دهه ۱۳۹۰ این روند به شکل بی سابقه ای تشدید شد. بازگشت تحریم های آمریکا، محدودیت های ارزی، کاهش درآمدهای نفتی، رشد پایه پولی و افزایش کسری بودجه دولت موجب شد که ارزش ریال به طور مستمر کاهش یابد. همزمان، نرخ تورم در برخی سال ها به سطوح بالای ۴۰ درصد رسید. در چنین فضایی، جامعه به تدریج اعتماد خود را به پول ملی از دست داد و طلا به یکی از مهمترین ابزارهای حفظ قدرت خرید تبدیل شد. به بیان دیگر، خرید طلا در این دوره نه صرفاً یک رفتار سرمایه گذاری، بلکه واکنشی دفاعی در برابر فرسایش اقتصادی بود (اسکندری و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۶-۸۸).

کینز در تحلیل رفتار اقتصادی در شرایط نااطمینانی، بر نقش «انتظارات» تأکید می کند و معتقد است افراد در زمان بحران به سمت دارایی هایی حرکت می کنند که ثبات روانی و اقتصادی

بیشتری دارند (Keynes, 2018: 148) در اقتصاد ایران نیز طلا دقیقاً چنین نقشی ایفا کرد. بسیاری از افراد حتی بدون شناخت تخصصی از بازارهای مالی، صرفاً به دلیل ترس از کاهش ارزش پول، اقدام به خرید سکه و طلا می‌کردند. این مسئله نشان می‌دهد که بازار طلا در ایران تا حد زیادی تابع روان‌شناسی اقتصادی جامعه است.

در این میان، رابطه میان طلا و نرخ ارز اهمیت ویژه‌ای دارد. از آنجا که قیمت جهانی طلا بر مبنای دلار تعیین می‌شود، هرگونه افزایش نرخ ارز در داخل ایران مستقیماً موجب افزایش قیمت طلا می‌گردد. بنابراین در دهه ۱۳۹۰، جهش نرخ دلار به‌طور مستقیم بازار طلا را نیز ملتهب ساخت. برای مثال، پس از خروج آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷ و افزایش ناگهانی نرخ ارز، قیمت سکه و طلا به‌سرعت افزایش یافت و موج گسترده‌ای از تقاضای سرمایه‌ای شکل گرفت. این روند موجب شد طلا به یکی از اصلی‌ترین بازارهای سفته‌بازانه اقتصاد ایران تبدیل شود (نعیم زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۴۸-۱۴۰).

سرافراز و افسر در مطالعه‌ای پیرامون بازار طلا در ایران بیان می‌کنند که طلا در اقتصاد ایران عمدتاً نقش پوشش‌دهنده تورم را ایفا می‌کند و در دوره‌های بی‌ثباتی پولی، تقاضا برای آن به شدت افزایش می‌یابد (مردوخ، ۱۳۷۸: ۴۹-۴۷). این امر نشان می‌دهد که رفتار بازار طلا در ایران بیش از آنکه تابع متغیرهای تولیدی باشد، تابع انتظارات تورمی و کاهش اعتماد عمومی به ریال است. از منظر اقتصاد سیاسی، گسترش تقاضا برای طلا را می‌توان نشانه‌ای از بحران اعتماد به سیاستگذاری پولی نیز دانست. زمانی که جامعه به سمت تبدیل دارایی‌های ریالی خود به طلا حرکت می‌کند، در واقع به‌صورت غیرمستقیم نسبت به توانایی دولت در حفظ ارزش پول ملی تردید دارد. فریدمن در نظریه پولی خود تأکید می‌کند که مهم‌ترین وظیفه نظام پولی، حفظ ثبات ارزش پول است و هرگونه بی‌ثباتی پولی می‌تواند موجب جانشینی دارایی‌های دیگر به جای پول شود (Friedman, 1968: 15) در اقتصاد ایران، طلا دقیقاً چنین نقشی پیدا کرد؛ یعنی به نوعی «پول موازی» تبدیل شد.

این مسئله برای سیاستگذاری کلان دولت نیز پیامدهای مهمی داشت. هنگامی که حجم عظیمی از نقدینگی وارد بازار طلا می‌شود، بخشی از کنترل دولت بر جریان پول و نقدینگی کاهش می‌یابد. علاوه بر این، افزایش تقاضا برای طلا موجب خروج سرمایه از بخش‌های مولد اقتصاد می‌شود. سرمایه‌هایی که می‌توانست وارد تولید، صنعت یا بازار کار شود، به سمت خرید سکه، طلای آب‌شده و معاملات کوتاه‌مدت حرکت کرد. این وضعیت در بلندمدت به تشدید رکود تولیدی منجر شد (اسکندری و همکاران، ۱۳۹۸).

استیگلیتز معتقد است در اقتصادهای بحران‌زده، حرکت سرمایه‌ها به سمت دارایی‌های غیرمولد همچون طلا و ارز، نشانه ضعف اعتماد به آینده اقتصاد و ناکارآمدی سیاستگذاری اقتصادی است

(Stiglitz, 2010: 221) در ایران نیز طی دهه ۱۳۹۰، سودآوری بازار طلا در مقایسه با تولید، موجب شد بخش قابل توجهی از سرمایه‌های خرد و حتی کلان به سمت فعالیت‌های غیرمولد حرکت کنند. این وضعیت نه تنها تورم‌داری‌ها را تشدید کرد، بلکه به افزایش شکاف طبقاتی نیز انجامید؛ زیرا گروه‌هایی که امکان سرمایه‌گذاری در بازار طلا داشتند، بخشی از کاهش ارزش پول را جبران کردند، اما طبقات فاقد سرمایه بیشترین آسیب را از تورم دیدند.

در همین دوره، دولت و بانک مرکزی نیز ناچار به مداخله گسترده در بازار طلا شدند. پیش‌فروش سکه، عرضه گسترده سکه توسط بانک مرکزی، محدودسازی معاملات، کنترل صرافی‌ها، نظارت بر پلتفرم‌های فروش آنلاین طلا و سیاست‌های مالیاتی جدید، همگی نشان‌دهنده حساسیت دولت نسبت به بازار طلا بود. برای مثال، در سال ۱۳۹۷ بانک مرکزی با اجرای طرح پیش‌فروش سکه و تزریق گسترده آن به بازار، تلاش کرد بخشی از انتظارات تورمی و التهاب بازار ارز و طلا را کنترل کند؛ سیاستی که به گفته طهماسب مظاهری، بیشتر جنبه کوتاه‌مدت داشت و نتوانست ریشه‌های ساختاری بحران پولی را مهار کند (مظاهری، ۱۳۹۸: ۷۴). همچنین، مداخلات دولت در بازار طلا عمدتاً واکنشی به بی‌ثباتی پولی و رشد انتظارات تورمی بوده و نه ناشی از اصلاح ساختاری سیاست‌های اقتصادی؛ از این رو، اثر این مداخلات اغلب موقتی و ناپایدار بوده است (نیلی، ۱۳۹۰).

با این حال، بسیاری از این سیاست‌ها نتوانستند به‌طور پایدار بازار را کنترل کنند؛ زیرا ریشه اصلی افزایش تقاضا برای طلا در بی‌ثباتی ساختاری اقتصاد، رشد نقدینگی و کاهش اعتماد عمومی به آینده اقتصادی کشور قرار داشت. مؤمنی با تحلیل اقتصاد سیاسی تورم در ایران تأکید می‌کند که در اقتصادهای گرفتار بی‌ثباتی مزمن، سیاست‌های کنترلی کوتاه‌مدت بدون اصلاح ساختارهای مالی و پولی، صرفاً موجب انتقال موقت بحران از بازاری به بازار دیگر می‌شود (مؤمنی، ۱۳۹۷: ۲۰۳). در چنین شرایطی، هرگونه شوک سیاسی یا ارزی به‌سرعت به بازار طلا منتقل می‌شود و افزایش قیمت طلا به بازتابی از اضطراب اقتصادی و انتظارات تورمی جامعه تبدیل می‌گردد.

در ایران، قیمت طلا صرفاً یک شاخص اقتصادی نیست، بلکه تا حدی شاخص روانی و سیاسی نیز محسوب می‌شود. داودی و عباسی در پژوهشی درباره رفتار سرمایه‌ای خانوارهای ایرانی نشان می‌دهند که در دوره‌های تشدید نااطمینانی سیاسی و اقتصادی، افزایش تقاضا برای طلا بیشتر ناشی از «رفتار محافظه‌کارانه» و «ترس از کاهش ارزش پول» است تا منطق سرمایه‌گذاری مولد (نعیم‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۴۴-۱۴۰). به همین دلیل، افزایش قیمت طلا در بسیاری از مواقع بازتاب نگرانی اجتماعی نسبت به آینده اقتصاد و انتظار برای تشدید بحران‌های تورمی است.

برخی اقتصاددانان نیز بازار طلا را نوعی «آینه بی‌ثباتی اقتصادی» در ایران می‌دانند. نیلی معتقد است در اقتصاد ایران، بازارهای طلا و ارز معمولاً نخستین بازارهایی هستند که نسبت به افزایش

نااطمینانی سیاسی و پولی واکنش نشان می‌دهند و از این جهت، می‌توان آنها را شاخصی برای سنجش سطح اعتماد عمومی به سیاستگذاری اقتصادی دانست (نیلی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۶-۲۸). در نتیجه، تحلیل نوسانات بازار طلا بدون توجه به ساختار اقتصاد سیاسی ایران، تحریم‌ها، تورم، بحران اعتماد عمومی و سیاست‌های پولی دولت، تحلیلی ناقص خواهد بود.

۴- تأثیر نوسانات بازار طلا بر سیاستگذاری پولی و ارزی دولت

یکی از مهمترین ابعاد نوسانات بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰، ارتباط مستقیم آن با سیاستگذاری پولی و ارزی دولت بود. در اقتصاد ایران، بازار طلا همواره رابطه‌ای تنگاتنگ با نرخ ارز، تورم، حجم نقدینگی و انتظارات تورمی داشته است؛ به همین دلیل، هرگونه بی‌ثباتی در متغیرهای کلان اقتصادی به سرعت در بازار طلا منعکس می‌شود. در این دوره، تشدید تحریم‌های اقتصادی، محدودیت دسترسی به منابع ارزی، رشد پایه پولی و افزایش کسری بودجه دولت، موجب شد بازار طلا از یک بازار سرمایه‌ای صرف فراتر رود و به بخشی از سازوکار واکنش جامعه به بحران پولی تبدیل شود.

در نظریه‌های اقتصادی، یکی از مهمترین عوامل افزایش تقاضا برای طلا، کاهش اعتماد به پول ملی است. میلتون فریدمن معتقد بود که هنگامی که دولت‌ها از طریق رشد بی‌رویه نقدینگی موجب تضعیف ارزش پول می‌شوند، جامعه به سمت دارایی‌های جایگزین حرکت می‌کند؛ زیرا مردم تلاش می‌کنند ارزش واقعی دارایی‌های خود را حفظ کنند (Friedman, 1968: 39). در اقتصاد ایران، این روند به‌ویژه پس از سال ۱۳۹۷ شدت گرفت؛ زمانی که خروج آمریکا از برجام و بازگشت تحریم‌ها، موجب جهش شدید نرخ ارز و کاهش سریع ارزش ریال شد. در نتیجه، بازار طلا به یکی از اصلی‌ترین پناهگاه‌های سرمایه‌ای تبدیل گردید (آرمند و کاشیان، ۱۴۰۱: ۱۲۲۵-۱۲۲).

افزایش تقاضا برای طلا در این دوره، صرفاً یک مسئله اقتصادی نبود، بلکه مستقیماً بر سیاستگذاری بانک مرکزی نیز اثر گذاشت. بانک مرکزی برای مهار التهاب بازار، ناچار به اجرای سیاست‌هایی همچون عرضه سکه، پیش‌فروش سکه، کنترل معاملات، محدودسازی فعالیت صرافی‌ها و مدیریت بازار ارز شد. برای مثال، در سال ۱۳۹۷ طرح پیش‌فروش گسترده سکه با هدف جذب نقدینگی و کاهش فشار روانی بازار اجرا شد. با این حال، بسیاری از اقتصاددانان معتقد بودند که این سیاست بیشتر جنبه مسکن کوتاه‌مدت داشت و نتوانست ریشه‌های اصلی بحران پولی را کنترل کند. در واقع در اقتصادهای گرفتار تورم مزمن، مداخلات مقطعی در بازار دارایی‌ها بدون اصلاح ساختارهای پولی، معمولاً اثر موقتی دارند و پس از مدتی بازار دوباره دچار التهاب می‌شود (تازه‌های اقتصاد، ۱۴۰۳).

در این دوره، بازار طلا به یکی از شاخص‌های انتظارات تورمی نیز تبدیل شد. هرگاه جامعه انتظار افزایش تورم یا تشدید بحران اقتصادی را داشت، تقاضا برای طلا افزایش پیدا می‌کرد. این مسئله خود موجب رشد بیشتر قیمت طلا می‌شد و به شکل‌گیری چرخه‌ای خودتقویت‌کننده می‌انجامید؛ چرخه‌ای که در آن افزایش قیمت طلا، انتظارات تورمی را تشدید می‌کرد و انتظارات تورمی نیز دوباره موجب رشد تقاضا برای طلا می‌شد. مینسکی این وضعیت را بخشی از منطق «بی‌ثباتی مالی» می‌داند؛ یعنی زمانی که رفتار بازارها تحت تأثیر ترس و نااطمینانی، خود به عامل تشدید بحران تبدیل می‌شود (Minsky & Kaufman, 2018: 101). این چرخه به دلیل وابستگی شدید بازار طلا به نرخ ارز، پیچیده‌تر نیز شد. هرگونه افزایش نرخ دلار بلافاصله موجب افزایش قیمت طلا می‌گردد و افزایش قیمت طلا نیز به‌عنوان نشانه‌ای از بحران اقتصادی، انتظارات تورمی را تشدید می‌کرد. در نتیجه، بازار طلا عملاً به بخشی از مکانیزم انتقال شوک‌های ارزی به سطح عمومی اقتصاد تبدیل شد. براین اساس در دوره‌های جهش ارزی، طلا نه تنها تابع تغییرات دلار است، بلکه خود نیز بر انتظارات بازار ارز اثرگذار می‌شود و نوعی رابطه متقابل میان این دو بازار شکل می‌گیرد (افکاری سردهابی و همکاران، ۱۳۹۲).

از منظر اقتصاد سیاسی، نوسانات بازار طلا در این دوره نشانه‌ای از فرسایش اعتماد عمومی به سیاستگذاری اقتصادی دولت نیز بود. هنگامی که بخش قابل توجهی از جامعه ترجیح می‌دهد دارایی‌های خود را به طلا تبدیل کند، این مسئله نشان می‌دهد که اعتماد به ثبات پول ملی کاهش یافته است. نورث معتقد است در اقتصادهایی که نهادهای اقتصادی از ثبات و پیش‌بینی‌پذیری کافی برخوردار نیستند، رفتارهای اقتصادی جامعه بیشتر به سمت حفظ بقا و کاهش ریسک حرکت می‌کند تا سرمایه‌گذاری مولد (North, 1990: 84). در ایران نیز بسیاری از خانوارها و سرمایه‌گذاران در دهه ۱۳۹۰ به جای ورود به تولید، بازار طلا را به‌عنوان گزینه‌ای کم‌ریسک‌تر انتخاب کردند.

این وضعیت پیامدهای مهمی برای سیاستگذاری پولی داشت. یکی از مهمترین این پیامدها، تضعیف کارایی سیاست‌های کنترل نقدینگی بود. هنگامی که جامعه به سمت خرید طلا حرکت می‌کند، بخشی از نقدینگی عملاً از چرخه سیاستگذاری پولی خارج می‌شود و دولت کنترل کمتری بر رفتار پولی جامعه دارد. فرهاد نیلی در این زمینه تأکید می‌کند که در اقتصادهای تورمی، گسترش بازار دارایی‌هایی همچون طلا و ارز می‌تواند به کاهش اثربخشی سیاست‌های بانک مرکزی منجر شود؛ زیرا جامعه دیگر ریال را به‌عنوان ابزار مطمئن ذخیره ارزش نمی‌پذیرد (نیلی و همکاران، ۱۳۹۴).

همزمان، افزایش تقاضا برای طلا موجب شد بانک مرکزی برای حفظ ثبات بازار، ناچار به مصرف بخشی از ذخایر ارزی و طلای خود شود. این مسئله به‌ویژه در شرایط تحریم اهمیت بیشتری پیدا

کرد؛ زیرا دسترسی ایران به منابع ارزی محدود شده بود و هرگونه فشار بر بازار ارز می‌توانست به سرعت به بحران پولی گسترده‌تری تبدیل شود. از این رو، مدیریت بازار طلا به بخشی از راهبرد دفاع پولی دولت تبدیل شد. از سوی دیگر، سیاست‌های مالی دولت نیز تحت تأثیر نوسانات بازار طلا قرار گرفت. افزایش قیمت طلا موجب شد دولت به سمت گسترش پایه‌های مالیاتی در این بازار حرکت کند. قانون مالیات بر ارزش افزوده طلا، ثبت معاملات، نظارت بر تراکنش‌ها و کنترل فعالیت‌های غیررسمی، بخشی از تلاش دولت برای مدیریت این بازار بود. با این حال، برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهند که افزایش فشارهای مالیاتی در بازار طلا، در برخی موارد موجب گسترش معاملات غیررسمی و زیرزمینی شده است. مؤمنی معتقد است در اقتصادهای بی‌ثبات، سیاست‌های مالیاتی بدون ایجاد اعتماد اقتصادی، ممکن است موجب انتقال فعالیت‌های اقتصادی به بخش غیررسمی شود (مؤمنی و اصغری زرگرآبادی، ۱۴۰۴: ۶۰-۵۵).

نکته مهم دیگر، تأثیر نوسانات بازار طلا بر رفتار اجتماعی و روانی جامعه بود. در بسیاری از دوره‌های بحران، افزایش قیمت طلا به نوعی شاخص اضطراب اقتصادی تبدیل شد. جامعه افزایش قیمت طلا را صرفاً به‌عنوان تغییر قیمت یک کالا درک نمی‌کرد، بلکه آن را نشانه‌ای از تشدید بحران اقتصادی و کاهش ارزش پول ملی می‌دانست. به همین دلیل، بازار طلا در ایران فقط یک بازار اقتصادی نیست، بلکه بخشی از فضای روانی و سیاسی جامعه نیز محسوب می‌شود. براین اساس در دوره‌های بی‌ثباتی اقتصادی، خرید طلا بیش از آنکه ناشی از منطق سرمایه‌گذاری حرفه‌ای باشد، نوعی واکنش دفاعی و روانی به ترس از آینده است (نعیم زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳۶-۱۳۹). این مسئله توضیح می‌دهد که چرا در بسیاری از بحران‌های اقتصادی ایران، بازار طلا حتی سریع‌تر از سایر بازارها واکنش نشان می‌دهد.

۵- تأثیر نوسانات بازار طلا بر سیاست‌های مالی، تجاری و ساختار سرمایه‌گذاری در ایران

نوسانات بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ تنها به حوزه سیاست‌گذاری پولی و ارزی محدود نماند، بلکه به‌طور مستقیم بر سیاست‌های مالی، تجاری و حتی الگوی سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران نیز اثر گذاشت (فیروزجانی، ۱۳۹۰: ۲۷۲). در این دوره، افزایش مداوم قیمت طلا، رشد تقاضای سفته‌بازانه و تبدیل شدن طلا به یکی از مهمترین ابزارهای حفظ ارزش دارایی، موجب شد دولت ناچار به بازتعریف بخشی از سیاست‌های مالیاتی، تجاری و نظارتی خود شود. در واقع، بازار طلا در این دهه از یک بازار کالایی صرف فراتر رفت و به بخشی از سازوکار مدیریت بحران اقتصادی و کنترل جریان سرمایه در ایران تبدیل گردید.

یکی از مهمترین پیامدهای افزایش نوسانات بازار طلا، تغییر جهت سرمایه‌ها از فعالیت‌های مولد به سمت بازارهای غیرمولد بود. در شرایطی که نرخ تورم بالا، نااطمینانی اقتصادی گسترده و بازدهی

تولید کاهش یافته بود، بخش مهمی از سرمایه‌های خرد و کلان به سمت خرید طلا، سکه و دارایی‌های مشابه حرکت کرد. این روند در ادبیات اقتصادی تحت عنوان «فرار سرمایه از تولید به دارایی‌های امن» شناخته می‌شود. استیگلیتز معتقد است در اقتصادهای گرفتار بی‌ثباتی مزمن، سرمایه‌ها معمولاً از بخش‌های مولد خارج می‌شوند و به سمت بازارهایی حرکت می‌کنند که قدرت حفظ ارزش بیشتری دارند؛ حتی اگر این بازارها ارزش افزوده واقعی برای اقتصاد ایجاد نکنند (Stiglitz, 2010: 247).

در اقتصاد ایران نیز این مسئله به وضوح قابل مشاهده بود. افزایش قیمت طلا در بسیاری از سال‌های دهه ۱۳۹۰، بازدهی بالاتری نسبت به بخش تولید، صنعت و حتی بازار سرمایه ایجاد کرد. همین امر موجب شد بسیاری از فعالان اقتصادی، سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت در بازار طلا را نسبت به فعالیت‌های مولد کم‌ریسک‌تر و سودآورتر بدانند. این وضعیت پیامدهای مهمی برای رشد اقتصادی داشت؛ زیرا خروج سرمایه از تولید، به کاهش اشتغال، تضعیف سرمایه‌گذاری صنعتی و افزایش فعالیت‌های سفته‌بازانه منجر شد. پیکتی در تحلیل رابطه نابرابری و دارایی‌های سرمایه‌ای تأکید می‌کند که در اقتصادهای تورمی، بازار دارایی‌هایی همچون طلا و مسکن به ابزار بازتولید نابرابری تبدیل می‌شوند؛ زیرا گروه‌هایی که امکان خرید این دارایی‌ها را دارند، می‌توانند ارزش ثروت خود را حفظ کنند، در حالی که طبقات فاقد سرمایه بیشترین آسیب را از تورم می‌بینند (Piketty, 2014: 351). در ایران نیز رشد شدید قیمت طلا در دهه ۱۳۹۰ موجب شد فاصله اقتصادی میان گروه‌های دارای سرمایه و طبقات حقوق‌بگیر افزایش پیدا کند. افرادی که توانایی خرید طلا داشتند، بخشی از کاهش ارزش پول را جبران کردند، اما بخش بزرگی از جامعه با کاهش شدید قدرت خرید مواجه شد.

افزایش اهمیت بازار طلا، دولت را نیز به سمت تدوین سیاست‌های مالیاتی و نظارتی جدید سوق داد. در سال‌های پایانی دهه ۱۳۹۰، دولت تلاش کرد با توسعه سامانه‌های ثبت معاملات، نظارت بر تراکنش‌ها و اجرای قانون مالیات بر ارزش افزوده طلا، بخشی از فعالیت‌های غیرشفاف این بازار را کنترل کند. هدف اصلی این سیاست‌ها، افزایش شفافیت مالی، کنترل سوداگری و جلوگیری از فرار مالیاتی بود. با این حال، اجرای این سیاست‌ها با مقاومت بخشی از فعالان بازار طلا مواجه شد (اصغری زرگرآبادی و مؤمنی، ۱۴۰۴).

تانزی معتقد است در اقتصادهایی که سطح بی‌اعتمادی عمومی بالا است، سیاست‌های مالیاتی سنگین می‌تواند به گسترش اقتصاد زیرزمینی منجر شود؛ زیرا فعالان اقتصادی تلاش می‌کنند از نظارت رسمی فاصله بگیرند (Tanzi, 2000: 178). در ایران نیز بخشی از معاملات طلا به سمت بازارهای غیررسمی، معاملات نقدی و خرید و فروش خارج از سامانه‌های نظارتی حرکت

کرد. همین مسئله موجب شد دولت میان دو هدف متعارض قرار گیرد: از یک سو نیاز به کنترل بازار و افزایش شفافیت، و از سوی دیگر خطر گسترش فعالیت‌های زیرزمینی. نوسانات بازار طلا همچنین بر سیاست‌های تجاری دولت نیز اثر گذاشت. در دوره‌هایی که قیمت طلا به شدت افزایش پیدا می‌کرد، دولت ناچار به اعمال محدودیت‌هایی بر واردات، صادرات و حتی حمل طلا می‌شد. این سیاست‌ها عمدتاً با هدف کنترل خروج سرمایه، مدیریت ذخایر ارزی و جلوگیری از تشدید بحران ارزی اجرا می‌شدند. با این حال، بسیاری از پژوهشگران معتقدند که سیاست‌های محدودکننده در بازار طلا، در برخی موارد به افزایش قاچاق و گسترش بازارهای غیررسمی منجر شده است.

داگلاس نورث تأکید می‌کند که هنگامی که شکاف میان قواعد رسمی و واقعیت اقتصادی جامعه افزایش یابد، اقتصاد غیررسمی رشد می‌کند و سیاست‌های کنترلی دولت کارایی خود را از دست می‌دهند (North, 1990: 57). در بازار طلای ایران نیز هر زمان محدودیت‌های شدیدتر اعمال شد، بخشی از معاملات به سمت شبکه‌های غیررسمی و غیرشفاف حرکت کرد. این مسئله به‌ویژه در حوزه طلای آب‌شده و معاملات نقدی بیشتر قابل مشاهده بود.

از سوی دیگر، تحریم‌های اقتصادی نیز موجب شد بازار طلا در برخی مقاطع به ابزاری برای دور زدن محدودیت‌های مالی و ارزی تبدیل شود. در شرایط محدودیت دسترسی به نظام بانکی جهانی، طلا به دلیل قابلیت نقدشوندگی و پذیرش بین‌المللی، نقش مهمی در برخی مبادلات غیررسمی پیدا کرد. برای مثال، در برخی گزارش‌های بین‌المللی اشاره شده که در دوره تحریم‌ها، بخشی از مبادلات مالی ایران از طریق تجارت طلا یا انتقال غیرمستقیم فلزات گران‌بها انجام می‌شد (Torbat, 2005: 412).

این مسئله موجب شد دولت و نهادهای نظارتی حساسیت بیشتری نسبت به بازار طلا پیدا کنند. مبارزه با پولشویی، کنترل تراکنش‌های کلان، ثبت هویت خریداران و توسعه سامانه‌های نظارتی، بخشی از واکنش دولت به این وضعیت بود. در واقع، بازار طلا در این دوره صرفاً یک بازار اقتصادی تلقی نمی‌شد، بلکه بخشی از حوزه امنیت اقتصادی کشور محسوب می‌گردید.

در کنار این مسائل، گسترش فناوری‌های مالی و پلتفرم‌های آنلاین خرید و فروش طلا نیز چالش‌های جدیدی برای سیاست‌گذاری اقتصادی ایجاد کرد. توسعه معاملات آنلاین طلا موجب افزایش دسترسی عمومی به این بازار شد و حجم معاملات خرد را افزایش داد. در عین حال، نگرانی‌هایی درباره خالی‌فروشی، عدم شفافیت، کلاهبرداری و خروج نقدینگی از سیستم بانکی به وجود آمد. به همین دلیل، دولت و بانک مرکزی تلاش کردند مقررات جدیدی برای فعالیت پلتفرم‌های آنلاین طلا تدوین کنند.

زارع و خلیلی در پژوهشی درباره اقتصاد دیجیتال و بازار طلا در ایران بیان می‌کنند که گسترش پلتفرم‌های آنلاین، اگرچه موجب افزایش شفافیت و دسترسی عمومی می‌شود، اما در صورت ضعف نظارت، می‌تواند به تشدید رفتارهای سفته‌بازانه و افزایش ریسک مالی نیز منجر گردد (زارع و خلیلی، ۱۴۰۱: ۱۴۴).

از منظر کلان، نوسانات بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ به تدریج بر ساختار سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران اثر گذاشت. افزایش جذابیت بازار طلا موجب شد بخشی از سرمایه‌ها به جای ورود به تولید، وارد فعالیت‌های کوتاه‌مدت و غیرمولد شوند. این مسئله نه تنها رشد اقتصادی را تضعیف کرد، بلکه موجب افزایش وابستگی اقتصاد به بازارهای سفته‌بازانه شد. کینگ در تحلیل بحران‌های مالی معتقد است که هنگامی که اقتصاد بیش از حد به بازار دارایی‌ها وابسته شود، نوسانات این بازارها می‌تواند به تهدیدی برای ثبات اقتصادی تبدیل گردد (King, 2016: 173).

در ایران نیز بازار طلا در بسیاری از مقاطع به شاخصی برای سنجش بحران اقتصادی تبدیل شد. افزایش قیمت طلا صرفاً به معنای افزایش ارزش یک کالا نبود، بلکه نشانه‌ای از کاهش اعتماد عمومی به آینده اقتصاد، ضعف پول ملی و افزایش اضطراب اقتصادی جامعه محسوب می‌شد. به همین دلیل، دولت ناچار بود همزمان با مدیریت تورم و بازار ارز، بازار طلا را نیز به‌عنوان بخشی از سیاستگذاری کلان اقتصادی کنترل کند (فائزی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۰).

در مجموع، نوسانات بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ تأثیر عمیقی بر سیاست‌های مالی، تجاری و ساختار سرمایه‌گذاری ایران بر جای گذاشت. این نوسانات موجب گسترش فعالیت‌های سفته‌بازانه، تغییر الگوی سرمایه‌گذاری، افزایش فشار بر سیاست‌های مالیاتی و تقویت اقتصاد غیررسمی شد. همزمان، دولت تلاش کرد از طریق سیاست‌های نظارتی، مالیاتی و کنترلی، بخشی از این تحولات را مدیریت کند؛ هرچند موفقیت این سیاست‌ها به دلیل تداوم بی‌ثباتی ساختاری اقتصاد محدود باقی ماند.

۶- بازار طلا، انتظارات تورمی و بازتاب بحران اعتماد در اقتصاد ایران

یکی از مهمترین ویژگی‌های بازار طلا در ایران طی دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ آن بود که این بازار صرفاً بازتاب متغیرهای اقتصادی نبود، بلکه به شاخصی برای سنجش سطح اعتماد عمومی به آینده اقتصاد و سیاستگذاری دولت تبدیل شد. در این دوره، هرگونه بحران سیاسی، شوک ارزی، تشدید تحریم‌ها یا افزایش نااطمینانی اقتصادی تقریباً بلافاصله در بازار طلا منعکس می‌شد. به همین دلیل، قیمت طلا در ایران تنها بیانگر ارزش یک فلز گران‌بها نبود، بلکه بخشی از فضای روانی، سیاسی و اجتماعی جامعه را نیز نمایندگی می‌کرد.

در ادبیات اقتصاد کلان، «انتظارات تورمی» یکی از مهمترین عوامل شکل‌دهنده رفتار بازارها محسوب می‌شود. ساموئلسون معتقد بود زمانی که جامعه انتظار افزایش تورم را داشته باشد، رفتار

اقتصادی مردم تغییر می‌کند و افراد تلاش می‌کنند دارایی‌های نقدی خود را به دارایی‌هایی تبدیل کنند که قدرت حفظ ارزش بیشتری دارند (Samuelson & Nordhaus, 2009: 498). اقتصاد ایران، طلا دقیقاً چنین نقشی پیدا کرد. بسیاری از مردم در دوره‌های افزایش نااطمینانی اقتصادی، خرید طلا را نه صرفاً برای کسب سود، بلکه برای جلوگیری از کاهش قدرت خرید خود انجام می‌دادند. در دهه ۱۳۹۰، این روند به‌ویژه پس از جهش ارزی سال ۱۳۹۷ شدت گرفت. همزمان با کاهش شدید ارزش ریال، انتظارات تورمی در جامعه افزایش یافت و بخش بزرگی از نقدینگی به سمت بازارهای دارایی، به‌ویژه طلا و ارز حرکت کرد. این وضعیت موجب شد که بازار طلا به یکی از حساس‌ترین بازارهای اقتصاد ایران تبدیل شود؛ بازاری که کوچک‌ترین تغییر سیاسی یا اقتصادی می‌توانست به سرعت آن را ملتهب کند (نعیم زاده، ۱۴۰۱: ۱۵۰).

رابرت شیلر در نظریه «اقتصاد روایتی» تأکید می‌کند که بسیاری از رفتارهای اقتصادی مردم نه صرفاً بر اساس محاسبات عقلانی، بلکه تحت تأثیر روایت‌ها، ترس‌ها، انتظارات و احساسات جمعی شکل می‌گیرد (Shiller, 2020: 21). در بازار طلای ایران نیز اخبار مربوط به تحریم، مذاکرات هسته‌ای، تنش‌های منطقه‌ای یا بحران‌های سیاسی، تأثیری فوری بر رفتار خریداران و فروشندگان داشت. در واقع، بازار طلا در ایران تا حد زیادی تابع فضای روانی جامعه بود.

این مسئله موجب شد قیمت طلا در ایران به نوعی شاخص بحران اعتماد عمومی تبدیل شود. هر زمان جامعه نسبت به آینده اقتصاد نگران‌تر می‌شد، تقاضا برای طلا افزایش پیدا می‌کرد. در چنین شرایطی، خرید طلا بیش از آنکه یک انتخاب سرمایه‌گذاری حرفه‌ای باشد، واکنشی دفاعی به احساس ناامنی اقتصادی بود. گیدنز در تحلیل جامعه‌های متأخر مدرن بیان می‌کند که در شرایط نااطمینانی ساختاری، افراد برای بازایی احساس امنیت به رفتارهای محافظه‌کارانه اقتصادی روی می‌آورند (Giddens, 1990: 92). در ایران نیز خرید طلا در بسیاری از مواقع بخشی از همین تلاش برای بازایی امنیت اقتصادی بود.

از منظر اقتصاد سیاسی، رشد تقاضا برای طلا را می‌توان نشانه‌ای از تضعیف سرمایه اجتماعی اقتصادی نیز دانست. فوکویاما معتقد است اعتماد، یکی از مهمترین بنیان‌های عملکرد اقتصادی است و هرگاه اعتماد عمومی به نهادهای اقتصادی کاهش یابد، رفتارهای اقتصادی جامعه نیز کوتاه‌مدت، محافظه‌کارانه و مبتنی بر بقا می‌شود (Fukuyama, 1996: 26). در اقتصاد ایران، بخشی از جامعه به تدریج نسبت به توانایی دولت در کنترل تورم و حفظ ارزش پول ملی دچار تردید شد و همین مسئله موجب گسترش تقاضا برای طلا گردید.

این روند پیامدهای مهمی برای اقتصاد کلان کشور داشت. نخست آنکه افزایش تقاضا برای طلا به تشدید انتظارات تورمی منجر می‌شد. هرچه قیمت طلا بیشتر افزایش پیدا می‌کرد، جامعه بیشتر نسبت به آینده اقتصاد نگران می‌شد و همین نگرانی دوباره تقاضا برای طلا را افزایش می‌داد. در

نتیجه، نوعی چرخه روانی - اقتصادی شکل گرفت که در آن، بازار طلا هم بازتاب بحران بود و هم خود به تشدید بحران کمک می کرد.

میشکین در تحلیل بحران های مالی تأکید می کند که انتظارات منفی می توانند به عاملی خود تقویت کننده در بی ثباتی اقتصادی تبدیل شوند؛ زیرا رفتار مردم بر اساس ترس از آینده، خود موجب تشدید بحران می شود (Mishkin, 2007: 61). بازار طلای ایران در دهه ۱۳۹۰ نمونه ای روشن از این وضعیت بود. افزایش قیمت طلا نه تنها نتیجه تورم و بحران ارزی بود، بلکه خود به تشدید انتظارات تورمی و گسترش بی ثباتی روانی در جامعه منجر می شد. دومین پیامد مهم، تغییر رفتار سرمایه ای جامعه بود. در شرایطی که طلا به ابزار اصلی حفظ ارزش تبدیل می شود، انگیزه سرمایه گذاری بلندمدت در تولید کاهش می یابد. بسیاری از سرمایه گذاران ترجیح می دهند سرمایه خود را وارد بازارهایی کنند که نقدشوندگی بالا و ریسک کمتری در برابر تورم دارند. این مسئله به تضعیف سرمایه گذاری مولد و رشد فعالیت های سوداگرانه منجر می شود. رودریک معتقد است اقتصادهایی که رفتار بی ثباتی مزمن هستند، معمولاً با مشکل «کوتاه مدت شدن افق سرمایه گذاری» مواجه می شوند؛ به این معنا که سرمایه گذاران به جای برنامه ریزی بلندمدت، به دنبال حفظ سریع ارزش دارایی های خود هستند (Rodrik, 2011: 410). ایران نیز رشد شدید بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ موجب شد بخش مهمی از سرمایه ها به جای تولید، وارد فعالیت های کوتاه مدت و غیرمولد شود. از سوی دیگر، نوسانات بازار طلا بر رفتار روزمره خانوارها نیز اثر گذاشت. در بسیاری از خانواده های ایرانی، خرید طلا به بخشی از استراتژی مقابله با تورم تبدیل شد. حتی خانوارهای طبقه متوسط و پایین نیز تلاش می کردند بخشی از پس انداز خود را به سکه یا طلای خرد تبدیل کنند. این مسئله نشان می دهد که بازار طلا در ایران تنها متعلق به سرمایه گذاران بزرگ نیست، بلکه در سطح زندگی روزمره جامعه نیز حضور دارد. بورديو در تحلیل رفتار اقتصادی طبقات اجتماعی تأکید می کند که انتخاب های اقتصادی افراد صرفاً نتیجه محاسبات مالی نیست، بلکه تحت تأثیر تجربه زیسته، حافظه تاریخی و احساس ناامنی اجتماعی نیز قرار دارد (Bourdieu, 2019: 110). در ایران، تجربه تاریخی تورم، کاهش ارزش پول و بحران های اقتصادی موجب شده طلا در ذهن بسیاری از مردم به نماد امنیت اقتصادی تبدیل شود.

در چنین شرایطی، دولت تلاش می کرد از طریق مدیریت بازار طلا، بخشی از بحران اعتماد عمومی را کنترل کند. اما مشکل اصلی آن بود که ریشه بی ثباتی بازار تنها در کمبود عرضه یا فعالیت دلالتان قرار نداشت، بلکه در ساختار کلان اقتصاد، تورم مزمن، تحریم ها و ضعف اعتماد عمومی نهفته بود. به همین دلیل، بسیاری از سیاست های کنترلی دولت تنها در کوتاه مدت اثرگذار بودند. مؤمنی در تحلیل اقتصاد سیاسی ایران تأکید می کند که در اقتصادهای گرفتار ناطمینانی مزمن، سیاستگذاری اقتصادی زمانی می تواند موفق باشد که علاوه بر کنترل متغیرهای پولی، اعتماد

عمومی و قابلیت پیش‌بینی آینده اقتصادی نیز بازسازی شود (اصغری زرگرآبادی و مؤمنی، ۱۴۰۴). بدون بازسازی اعتماد عمومی، بازارهایی همچون طلا همواره به پناهگاه سرمایه‌ای جامعه تبدیل خواهند شد.

۷- نوسانات بازار طلا، تشدید اقتصاد غیرمولد و گسترش فعالیت‌های سفته‌بازانه

یکی از مهمترین پیامدهای نوسانات بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰، گسترش فعالیت‌های غیرمولد و تقویت ساختار اقتصاد سفته‌بازانه در ایران بود. در این دوره، افزایش شدید تورم، بی‌ثباتی ارزی، کاهش بازدهی تولید و رشد نااطمینانی اقتصادی موجب شد بخش قابل توجهی از سرمایه‌های جامعه به جای ورود به فعالیت‌های مولد، وارد بازارهایی همچون طلا، ارز و مسکن شوند. در نتیجه، بازار طلا به یکی از مهمترین عرصه‌های انباشت سرمایه غیرمولد و کسب سود کوتاه‌مدت تبدیل گردید.

در اقتصاد سیاسی، تمایز میان سرمایه‌گذاری مولد و غیرمولد اهمیت بنیادین دارد. سرمایه‌گذاری مولد به فعالیت‌هایی گفته می‌شود که به افزایش تولید، اشتغال و ارزش افزوده اقتصادی منجر می‌شوند، در حالی که فعالیت‌های غیرمولد عمدتاً مبتنی بر سوداگری، خرید و فروش دارایی و کسب سود ناشی از نوسانات قیمتی هستند. کینز معتقد بود زمانی که اقتصاد وارد وضعیت نااطمینانی شدید می‌شود، سرمایه‌گذاران به جای ورود به فعالیت‌های تولیدی بلندمدت، به سمت بازارهای نقدشونده و کم‌ریسک حرکت می‌کنند (Keynes, 2018: 158). در اقتصاد ایران، بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ دقیقاً چنین نقشی پیدا کرد.

افزایش قیمت طلا در این دوره موجب شد بخش بزرگی از جامعه، به‌ویژه سرمایه‌گذاران خرد، خرید طلا و سکه را راهی سریع‌تر و مطمئن‌تر برای حفظ ارزش دارایی‌های خود بدانند. در شرایطی که تولید صنعتی با رکود، افزایش هزینه‌ها، تحریم و نااطمینانی مواجه بود، بازار طلا بازدهی کوتاه‌مدت بالاتری ارائه می‌کرد. همین مسئله موجب شد فعالیت‌های سوداگرانه در این بازار گسترش پیدا کند. مینسکی در نظریه بی‌ثباتی مالی تأکید می‌کند که در اقتصادهای گرفتار تورم و بحران، بازارهای دارایی به تدریج از منطق واقعی اقتصاد جدا می‌شوند و رفتارهای سفته‌بازانه جایگزین سرمایه‌گذاری مولد می‌گردد (Minsky, Kaufman, 2018: 209). ایران نیز طی دهه ۱۳۹۰، بخش مهمی از گردش سرمایه به جای حرکت به سمت تولید، در بازارهای دارایی همچون طلا متمرکز شد. در چنین شرایطی، افزایش قیمت طلا خود به انگیزه‌ای برای ورود سرمایه‌های بیشتر به این بازار تبدیل می‌شد و نوعی چرخه سفته‌بازانه شکل می‌گرفت.

این روند پیامدهای عمیقی برای ساختار اقتصادی کشور داشت. نخستین پیامد، کاهش سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد اقتصاد بود. هنگامی که خرید و فروش طلا سودی سریع‌تر و کم‌ریسک‌تر از تولید ایجاد می‌کند، انگیزه سرمایه‌گذاری صنعتی کاهش می‌یابد. استیگلیتز معتقد

است در اقتصادهایی که بازدهی بازارهای غیرمولد از تولید بیشتر می‌شود، ساختار اقتصادی به سمت «اقتصاد رانتي - سفته‌بازانه» حرکت می‌کند و ظرفیت تولید ملی تضعیف می‌گردد (Stiglitz, 2012: 74).

در اقتصاد ایران نیز بسیاری از فعالان اقتصادی ترجیح می‌دادند به جای سرمایه‌گذاری بلندمدت در تولید، نقدینگی خود را وارد بازار طلا کنند. این مسئله به‌ویژه در میان طبقه متوسط شهری و صاحبان سرمایه‌های خرد بیشتر مشاهده می‌شد. حتی بخشی از کسب‌وکارها نیز به‌جای توسعه فعالیت تولیدی، به خرید طلا و دارایی‌های مشابه روی آوردند. در نتیجه، بازار طلا به یکی از رقبای اصلی بخش تولید در جذب نقدینگی تبدیل شد. پیامد دوم، گسترش فعالیت‌های سوداگرانه و کوتاه‌مدت در اقتصاد بود. در دوره‌های افزایش قیمت طلا، بسیاری از افراد بدون داشتن فعالیت اقتصادی واقعی، صرفاً از طریق خرید و فروش کوتاه‌مدت سکه و طلا سود کسب می‌کردند. این وضعیت به تقویت فرهنگ سوداگری در اقتصاد منجر شد (جعفرزاده و صباحی، ۱۳۹۵: ۸). بورديو معتقد است هنگامی که ساختار اقتصادی جامعه به سمت نااطمینانی مزمن حرکت می‌کند، منطق کنش اقتصادی نیز از تولید بلندمدت به کسب سود فوری تغییر می‌یابد (Bourdieu, 2005: 195).

در ایران، این تغییر رفتاری به‌تدریج بر الگوی اقتصادی جامعه اثر گذاشت. بسیاری از افراد موفقیت اقتصادی را نه در تولید یا کارآفرینی، بلکه در حضور در بازارهای دارایی همچون طلا می‌دیدند. این مسئله به‌ویژه در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نیز تقویت شد؛ جایی که خرید و فروش طلا، سیگنال‌دهی قیمتی و فعالیت‌های سوداگرانه به بخشی از فرهنگ اقتصادی عمومی تبدیل گردید. پیامد سوم، افزایش آسیب‌پذیری اقتصاد در برابر شوک‌های روانی بود. هرچه وابستگی جامعه به بازار طلا بیشتر می‌شد، حساسیت اقتصاد نسبت به اخبار سیاسی و ارزی نیز افزایش پیدا می‌کرد. در چنین شرایطی، حتی شایعات سیاسی یا اخبار مذاکرات خارجی می‌توانست بازار طلا را دچار التهاب کند (جعفرزاده و صباحی، ۱۳۹۵: ۹۲-۸). شیلر در نظریه اقتصاد روایتی توضیح می‌دهد که در بازارهای مبتنی بر دارایی، روایت‌ها و انتظارات جمعی می‌توانند به اندازه متغیرهای واقعی اقتصادی بر رفتار بازار اثر بگذارند (Shiller, 2020: 34). در ایران نیز بازار طلا به شدت تحت تأثیر فضای روانی جامعه قرار داشت. اخبار مربوط به تحریم، مذاکرات هسته‌ای، تنش‌های منطقه‌ای یا بحران‌های سیاسی به سرعت بر قیمت طلا اثر می‌گذاشت. این مسئله نشان می‌دهد که بازار طلا در ایران صرفاً تابع منطق اقتصادی نیست، بلکه بخشی از ساختار روانی - سیاسی جامعه نیز محسوب می‌شود.

در کنار این مسائل، گسترش سفته‌بازی در بازار طلا موجب تشدید نابرابری اقتصادی نیز شد. افرادی که سرمایه کافی برای ورود به بازار طلا داشتند، می‌توانستند از تورم سود ببرند، اما طبقات

حقوق‌بگیر و فاقد دارایی، بیشترین آسیب را از کاهش ارزش پول ملی تحمل می‌کردند. پیکتی معتقد است در اقتصادهای تورمی، دارایی‌های سرمایه‌ای معمولاً سریع‌تر از درآمد طبقات متوسط و پایین رشد می‌کنند و همین مسئله به بازتولید نابرابری منجر می‌شود (Piketty, 2014: 443). در اقتصاد ایران نیز رشد بازار طلا موجب شد شکاف میان دارندگان دارایی و طبقات فاقد سرمایه افزایش پیدا کند. این مسئله نه تنها پیامد اقتصادی، بلکه پیامد اجتماعی و سیاسی نیز داشت؛ زیرا احساس نابرابری و بی‌عدالتی اقتصادی در جامعه تقویت شد. دولت در واکنش به گسترش سوداگری در بازار طلا، تلاش کرد از طریق سیاست‌های نظارتی و مالیاتی بخشی از این وضعیت را کنترل کند. محدودسازی معاملات، ثبت تراکنش‌ها، نظارت بر خریدهای کلان، کنترل پلتفرم‌های آنلاین و سیاست‌های مالیاتی، بخشی از این اقدامات بود (پوریامین، ۱۴۰۴؛ رحیم دوست، ۱۴۰۴). اما مشکل اصلی آن بود که تا زمانی که تورم بالا و بی‌ثباتی اقتصادی ادامه داشت، انگیزه ورود به بازار طلا نیز پابرجا می‌ماند.

رودریک معتقد است مقابله با سوداگری در اقتصادهای بحران‌زده صرفاً از طریق سیاست‌های کنترلی امکان‌پذیر نیست، بلکه نیازمند ایجاد ثبات اقتصادی، کاهش تورم و افزایش اعتماد عمومی به آینده اقتصاد است (Rodrik, 2011: 412). تجربه ایران نیز نشان داد که بدون اصلاح ساختارهای کلان اقتصادی، سیاست‌های محدودکننده نمی‌توانند به‌طور پایدار بازار طلا را کنترل کنند.

۸- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نوسانات بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ را نمی‌توان صرفاً به‌عنوان تغییرات یک بازار سرمایه‌ای یا کالایی تحلیل کرد؛ بلکه این نوسانات بخشی از تحولات گسترده‌تر اقتصاد سیاسی ایران در دوره تشدید تحریم‌ها، افزایش تورم، جهش‌های ارزی، رشد نقدینگی و کاهش اعتماد عمومی به پول ملی بود. در این دوره، طلا به‌تدریج از یک دارایی زینتی یا پس‌اندازی فراتر رفت و به یکی از مهمترین ابزارهای حفظ ارزش دارایی و مقابله جامعه با بی‌ثباتی اقتصادی تبدیل شد. همین مسئله موجب گردید بازار طلا نقشی تعیین‌کننده در شکل‌دهی به رفتار سرمایه‌ای جامعه و جهت‌گیری سیاستگذاری کلان دولت پیدا کند. یافته‌های پژوهش نشان داد که میان نوسانات بازار طلا و سیاستگذاری پولی، ارزی و مالی دولت رابطه‌ای متقابل وجود داشته است. افزایش نرخ تورم، کاهش ارزش ریال و تشدید نااطمینانی اقتصادی، تقاضا برای طلا را افزایش داد و همزمان رشد قیمت طلا خود به تشدید انتظارات تورمی و گسترش رفتارهای سفته‌بازانه منجر شد. در نتیجه، بازار طلا به یکی از مهمترین شاخص‌های سنجش سطح اعتماد عمومی به اقتصاد و سیاست‌های دولت تبدیل گردید. پژوهش همچنین نشان داد که دولت و بانک مرکزی در واکنش به این وضعیت، ناچار به اجرای سیاست‌های مداخله‌گرانه گسترده‌ای شدند؛ از جمله پیش‌فروش سکه،

عرضه طلا به بازار، کنترل معاملات، توسعه سیاست‌های نظارتی، مدیریت بازار ارز و اعمال سیاست‌های مالیاتی جدید. با این حال، بسیاری از این سیاست‌ها بیشتر جنبه کوتاه‌مدت و واکنشی داشتند و به دلیل تداوم مشکلات ساختاری اقتصاد ایران، نتوانستند به‌طور پایدار بازار را کنترل کنند. تا زمانی که تورم مزمن، کسری بودجه، رشد نقدینگی و بحران اعتماد عمومی ادامه داشت، بازار طلا نیز به نوسانات شدید خود ادامه داد. از سوی دیگر، گسترش جذابیت بازار طلا موجب انتقال بخشی از سرمایه‌ها از فعالیت‌های مولد به سمت فعالیت‌های غیرمولد و سوداگرانه شد. این مسئله نه تنها بر رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری تولیدی اثر منفی گذاشت، بلکه به تشدید نابرابری اقتصادی و گسترش اقتصاد غیررسمی نیز انجامید. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که بازار طلا در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ صرفاً بازتاب بحران‌های اقتصادی ایران نبود، بلکه خود به بخشی از سازوکار بازتولید بی‌ثباتی اقتصادی، انتظارات تورمی و تغییر رفتار سرمایه‌ای جامعه تبدیل شد. از این رو، مدیریت پایدار بازار طلا بدون اصلاح ساختارهای کلان اقتصادی، مهار تورم، افزایش ثبات پولی و بازسازی اعتماد عمومی به سیاستگذاری اقتصادی، امکان‌پذیر نخواهد بود.

استناد به این مقاله: حبیب الهی، ابراهیم، منصوری، سعید، موسی زاده، رضا. (۱۴۰۵). نوسانات بازار طلا و تاثیر آن بر سیاستگذاری کلان دولت در دهه ۱۳۹۰-۱۴۰۰، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۲۰(۷۵)، ۱۹۳-۲۲۰

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مأخذ:

- آرمند، س. ح.، و کاشیان، ع. (۱۴۰۱). جنبه‌های روانی تحریم، ریسک بازارها و مقاومت‌سازی اقتصاد. راهبرد سیاسی، ۲۰، ۱۲۱-۱۵۲.
- اسکندری، م.، فلاح، م.، و سعیدی، ع. (۱۳۹۸). بررسی نقش طلا در تنوع‌بخشی سبد سرمایه‌گذاری در سهام. چشم‌انداز مدیریت مالی، ۲۷، ۸۲-۱۰۷.
- اسکندری، مهدی، سعیدی، علی، و فلاح، میرفرض. (۱۳۹۸). بررسی نقش طلا در تنوع‌بخشی سبد سرمایه‌گذاری در سهام. چشم‌انداز مدیریت مالی، ۲۷، ۸۱-۱۰۷. <https://doi.org/10.52547/jfmp.9.27.81>
- اصغری زرگرآبادی، ه.، و مؤمنی، ف. (۱۴۰۴). دلالت‌های تاریخی وابستگی به مسیر در ترتیبات نهادی سیاست‌گذاری پولی ایران (۱۳۳۸-۱۴۰۰). سیاست‌گذاری عمومی، ۱۱(۲)، ۵۰-۶۵.
- افکاری سردهایی، ب.، میرزاپور، ا.، صیامی، ع.، و کجوری، م. (۱۳۹۳). بررسی ارتباط قیمت بازار آتی و نقدی سکه طلای ایران. دانش مالی تحلیل اوراق بهادار، ۷(۲۲).
- پوریامین، ل. (۱۴۰۴، ۱۸ مرداد). مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی چیست و چه اهمیتی دارد؟ <https://taline.ir/speculative-tax/>
- تازه‌های اقتصاد. (۱۴۰۳، اسفند). سیاست فعال بانک مرکزی در مهار التهاب بازار طلا [سرمقاله]. تازه‌های اقتصاد، ۴(۸۰)، ۴.
- جعفرزاده نجار، م.، و صباحی، ا. (۱۳۹۵). عوامل مؤثر بر قیمت طلا در ایران. اقتصاد پولی، مالی، ۲۳(۱۱)، ۸۳-۹۹.
- دنیای اقتصاد. (۱۴۰۴، ۱۸ اردیبهشت). بررسی چالش‌های نظری در نظام پولی ایران. بازیابی از <https://donya-e-eqtasad.com/fa/tiny/news-4177953>
- رحیم‌دوست، ا. (۱۴۰۴). اقتصاد سیاسی بین‌الملل طلا و دلالت‌های آن بر امنیت اقتصادی. ماهنامه امنیت اقتصادی، ۱۳ (۵). <https://civilica.com/doc/2378414/>
- سلیمی‌فر، م.، مجتهدی، س.، حدادمقدم، م.، و زنده‌دل شهرنوی، ه. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر تورم بر عملکرد بازارهای مالی در ایران طی سال‌های ۸۶-۱۳۵۲. مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، ۲۱(۲)، ۱۷۷-۲۱۵.
- فائزی، س. م.، سرلک، ا.، ندری، ک.، و موسوی جهرمی، ی. (۱۳۹۸). ساختار استاندارد پول و نظام پولی با معرفی شاخص‌های اخلاقی: رهیافت اخلاقی در تولید و خلق پول. راهبرد اقتصادی، ۳۰(۳)، ۷۱-۱۰۴.
- فیروزجایی، نجار، (۱۳۹۰، آذر و دی). ساماندهی بازار طلا و نقش آن در بهبود نظام تأمین مالی [میزگرد]. مجله اقتصادی، ۹(۹ و ۱۰)، ۲۶۹-۲۷۵.
- مردوخ، ژ. (۱۳۷۸). بررسی رابطه تورم و رشد در اقتصاد ایران: تحلیلی آماری به روش اقتصادسنجی. پژوهشنامه اقتصاد و برنامه ریزی، ۳۶، ۴۳-۶۴.
- نعم‌زاده، امیرمحمد، موسوی، سمیه‌السادات، و نشاط، نجمه. (۱۴۰۱). ارزیابی نقش طلا و دلار آمریکا به عنوان پناهگاه امن و پوشش
- ریسک بازار سهام ایران در پاندمی کووید-۱۹ و قبل از آن. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۱۰(۴۰)، ۱۳۳-۱۵۴. <http://qjfeq.ir/article-1-1259-fa.html>
- نیلی، ف. (۱۳۹۰). سیاست پولی در راستای مدیریت اقتصاد کلان. تازه‌های اقتصاد، ۱۳۱(۱۳۹۴).
- نیلی، ف.، بابازاده خراسانی، ب.، و شادکار، م. (۱۳۹۴). بررسی وابستگی رفاه ذهنی مردم جوامع در حال توسعه به متغیرهای کلان اقتصادی. تحقیقات اقتصادی، ۵۰(۱)، ۲۱-۴۸.
- Bourdieu, P. (2005). The social structures of the economy. Polity.
- Bourdieu, P. (2019). Distinction: A social critique of the judgement of taste. In Social Stratification, Class, Race, and Gender in Sociological Perspective, Second Edition (pp. 499-525). Routledge.
- Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. The American economic review, 58(1), 1-17.
- Fukuyama, F. (1996). Trust: The social virtues and the creation of prosperity. Simon and Schuster.
- Giddens, Anthony. (1990). The Consequences of Modernity. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Keynes, J. M. (2018). The general theory of employment, interest, and money. Springer.
- Minsky, H. P., & Kaufman, H. (2008). Stabilizing an unstable economy (Vol. 1). New York: McGraw-Hill.
- Mishkin, F. S. (2007). The economics of money, banking, and financial markets. Pearson education.
- Piketty, Thomas. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rodrik, D. (2011). The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy. World Trade Review, 10(1), 409-417.
- Samuelson, Paul A., & Nordhaus, William D. (2009). Economics (19th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Shiller, Robert J. (2020). Narrative Economics: How Stories Go Viral and Drive Major Economic Events. Princeton: Princeton University Press.
- Smith, A. (2002). An Inquiry into the Nature

and Causes of the Wealth of Nations. Readings in economic sociology, 6-17.

Stiglitz, Joseph E. (2010). *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. New York: W.W. Norton.

Stiglitz, Joseph E. (2012). *The Price of Inequality*. New York: W.W. Norton.

Tanzi, V. (2000). Policies, institutions and the dark side of economics. In *Policies, Institutions and the Dark Side of Economics*. Edward Elgar Publishing.

Torbat, A. E. (2005). Impacts of the US trade and financial sanctions on Iran. *World Economy*, 28(3), 407-434.